

Шевчишена Оксана,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Розвиток ціннісних орієнтацій дітей та підлітків в умовах викликів сьогодення: психолого-педагогічний аспект

В статті проаналізовано значення ціннісних орієнтацій як запоруки психічного здоров'я людини. Обґрунтовано професійні та психологічні можливості педагога у формуванні та розвитку ціннісних орієнтацій в дітей та підлітків в умовах воєнного стану країни.

The article analyzes the importance of value orientations as a guarantee of human mental health. The professional and psychological capabilities of the teacher in the formation and development of value orientations in children and adolescents in the conditions of the country's martial law are substantiated.

Ключові слова: сучасні виклики соціуму, воєнний стан країни, ціннісні орієнтації, психічне здоров'я, заклад загальної середньої освіти, педагогічний працівник, дитяче та підліткове середовище.

Key words: modern challenges of society, the state of war in the country, value orientations, mental health, general secondary education institution, teaching staff, child and adolescent environment.

В умовах воєнного стану країни в закладах загальної середньої освіти посиленому формуванню мають підлягати, на нашу думку, аспекти, зміст яких характеризується глибоким психологічним звучанням, а відтак, пов'язані з: переоцінкою життєвих цінностей; особистою відповідальністю за своє життя та життя інших людей; здатністю демонструвати виважене ставлення (підтримку та допомогу) людям, які вимушені змінити своє місце знаходження. В умовах потужних викликів сьогодення посиленому розгляду мають підлягати питання, зумовлені: глибиною рефлексії небезпечних явищ, поява яких зумовлена воєнним станом країни; критичністю мислення в контексті прийняття відповідних рішень; здатністю підтримувати внутрішню рівновагу (володіти здатностями до надання психологічної самопомоги).

Однією із запорок психічного здоров'я людини є її ціннісні орієнтації. В багатьох випадках вони виступають для людини фундаментом її міцності та непохитності. Адже цінності в цілому являють собою те, що особливо є важливим для людини; вони є тими феноменами, завдяки яким вона щось зважає чи звіряє у своєму житті. Відповідно, кожен з нас в дану дефініцію вкладає власне бачення та розуміння. В будь-якому випадку кожний вчинок людини (прояв її особистісних характеристик) можна розглядати як підґрунтя її ціннісних орієнтирів.

Однак багато психологів сходяться на думці, що важко навчати цінностей інших, не сповідуючи при цьому їх самому. Ми розділяємо думку Г.Процик, згідно якої «На перших етапах соціалізації дитини важливо, щоб батьки самі проявляли відповідні якості характеру, були прикладом для їх наслідування [4, с. 36]. Автор наголошує, що «Формування цінностей - це комплексна праця батьків, вчителів, суспільства, самої людини впродовж усього життя. Важливо пам'ятати, що цінності – це не перелік хороших правил поведінки, а внутрішні принципи людини, які вона намагається не порушувати не тому, що це погано, а тому, що це її стержень, її суть» [4, с. 36].

Дослідник акцентує увагу на пізнавальній активності як однієї із сутностей ціннісного орієнтиру особистості [4]. За переконаннями дослідника ціннісний орієнтир людини здатний виявляти себе як в самостійності, так і в допитливості, бажанні дізнатися щось нове, тобто в активізації мисленнєвих процесів [4].

В свою чергу Н.Морська наголошує, що «В кризових умовах людина відчуває та реагує на зовнішній світ гостріше. Щодня перед нею стоять конкретні завдання, вона

стикається з певними обставинами, прямо чи опосередковано спілкується з різними людьми, реагує на різну інформацію та конкретні дії щодо себе та своїх ближніх. Коли є відповідність ціннісним переконанням людини, вона почуває себе гідно, її життя є змістовним та наповненим» [3, с. 27].

Однак, враховуючи психологію підліткового віку, складність проблем себе виявляє в контексті наявності в молодих осіб внутрішньо-особистісних конфліктів. Сутність «власної» особистості їм не завжди вдається продемонструвати на рівні конкретних вчинків чи досягнутих результатів. На заваді можуть бути стереотипи щодо поведінки в соціумі (невідповідність інтересам молодіжного середовища), нехтування підтримкою та допомогою інших людей (неврахування глибини небезпечних впливів, які поступають із навколишнього середовища), недовіра до інших як результат негативного досвіду в площині взаємостосунків на рівні певних соціальних інститутів.

Тому в закладах загальної середньої освіти важливо створювати умови для відпрацювання школярами здатностей усвідомлювати внутрішні можливості та шляхи їх демонстрування. Важливо шляхом активної взаємодії (в площині дискусій та диспутів) наближати школярів до усвідомлення наявності діаметрально-ротилежних понять, в даній ситуації, мова йде про цінності та антицінності. Шляхом застосування активних підходів розвивати в школярів готовність не лише очікувати запитання, даючи на них відповіді, а самим ставити питання, для прикладу: «Що може відчувати людина, коли втрачає певну цінність?», «Чи можуть в житті людини мати місце аналоги таким поняттям, як «Життя», «Здоров'я», «Сім'я», «Діти»?.

Зміст проблеми, зумовлений ціннісними орієнтирами людини, є настільки глибоким (особливо в умовах воєнного стану країни), що до неї доречно повертатись в контексті виховних годин (різних виховних заходів). Для прикладу, шляхом застосування вчителем вправи-демонстрації «Вплив слова на людину» (чи інших аналогічних вправ) [5] на початку чи кінці заняття можна допомогти учням збагнути різноманітні варіанти вияву розуміння однієї людини по відношенню до іншої, для прикладу: спокій, вираженість, витриманість, доброзичливість. В наявності педагога можуть мати місце вправи-демонстрації, завдяки яким можна надати можливість учням побачити взаємовпливи в суспільстві у символічній формі (вправа «Наш суспільний дім») [2].

Що стосується взаємовпливів (підтримки та взаємодопомоги) в соціумі, то подібне явище набуває актуальності в межах наступних аспектів сьогодення.

В умовах війни, розпочатої Російської Федерації проти нашої країни, значення духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення набуває особливої значущості. Оскільки потужні атаки загарбників спрямовані в першу чергу на руйнування національних цінностей українського народу, то відстоюючи власні національні цінності ми не лише захищаємо державний суверенітет України, але й працюємо над зміцненням її духовної площини та інформаційної безпеки.

Під час подій, зумовлених вторгненням російської федерації в Україну, в межах нашого соціуму спостерігається, з однієї сторони, потужне домінування синдрому вітальних цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, дітьми та добробутом громадян. З іншої сторони, на рівні пересічного громадянина особливої значущості набувають поняття, пов'язані із колективізмом, інтеграцією зусиль, значенням «Я» для спільноти.

Тому в контексті тематик, пов'язаних із комунікативними проблемами, важливо працювати над формуванням в школярів здатностей до конструктивної взаємодії з дітьми, які в силу воєнних дій в країні, вимушені зі своїми батьками покинути свою домівку та адаптуватися в інших, безпечних для них середовищах.

Відповідно, в умовах воєнного стану країни увага освітян продовжує бути прикутою до проекту «Вчимося жити разом», який є складовою ініціативи ЄС та ЮНІСЕФ «Діти миру» (в Україні був розпочатий з 2015 року та був націлений на надання психосоціальної допомоги дітям на Сході України та забезпечення їх участі в освітніх програмах) [1].

В якості важливого компоненту проекту «Вчимося жити разом» є навчання дітей життєвих навичок, які полегшують адаптацію та сприяють відновленню психологічної

рівноваги. В умовах воєнного стану країни за подібних ситуацій важливою для педагога будь-якого навчального предмету є інтеграція своїх зусиль з фахівцями психологічної служби задля повноцінної підтримки дітей-біженців та їх батьків (здійснення супроводу їх психологічних станів).

Сьогодні, враховуючи наявність у закладах загальної середньої освіти дітей-біженців, педагогу важливо працювати зі школярами з розвитку в них вмінь (навичок), необхідних для конструктивної комунікації (взаємодії) з дітьми, які стали жертвами воєнних дій на прифронтових територіях, а саме: активне слухання, вербальне та невербальне спілкування, здатність до різностороннього аналізу проблем і прийняття на цій основі рішень, конструктивне розв'язання конфліктів (недопущення їх ескалації).

Використовуючи матеріали програми тренінгового курсу «Вчимося жити разом» [1] педагогу важливо рефлексувати зміст підходів та адаптовувати їх як до дітей-переселенців (їх індивідуально-психологічних особливостей) (для прикладу, працювати над розвитком у них асертивності (неагресивне самоствердження, вміння просити про послугу та допомогу тощо)), так і до середовища ровесників (працювати над розвитком у них толерантності, готовності поважати почуття інших людей, співчувати та співпереживати їм тощо).

Таким чином, виходячи з досліджуваної проблеми, напрошується висновок, що ціннісні орієнтири є однією із заporук психічного здоров'я людини. Однак їх активне формування здатне відбуватися в дитячих та підліткових середовищах. В умовах воєнного стану країни у значній кількості людей відбулося переосмислення багатьох феноменів у їх житті. Відповідно, потужний розвиток ціннісних орієнтирів в дітей та підлітків буде себе в подальшому виявляти за умов, якщо педагогічні працівники ставитимуть перед собою завдання працювати з учнівською аудиторією над переосмисленням понять, пов'язаними з життєвими цінностями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та інші. Вчимося жити разом. Програма з розвитку соціальних навичок учнів основної та старшої школи у курсі «Основи здоров'я». Київ: Видавництво «Алатон». 2016. 32 с.
2. Зимівець Н.В., Сивогракова З.А., Лещук Н.О. та ін. Твоє життя - твій вибір: навч.- метод. посіб. Київ: Навч. Книга. 2002. 190 с.
3. Морська Н. Цінність прав людини в епоху сучасної цивілізаційної кризи // Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н.Л., Поперечна Г.А., Литвин Л.М.. Тернопіль: Вектор. 2020. С. 26-29.
4. Процик Г. Пізнавальна активність особистості як ціннісний орієнтир // Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н.Л., Поперечна Г.А., Литвин Л.М.. Тернопіль: Вектор. 2020. С. 36-38.
5. Шевчишена О.В. Формування професійних здатностей педагога з методики викладання основ здоров'я в 5-9 класах на основі розвитку життєвих навичок (навчально-методичне забезпечення тренінг-курсу): навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Хмельницький: ОІППО. 2022. 162 с.

Щука Наталія,
вчитель-дефектолог
Шепетівського закладу дошкільної освіти №2 «Сонечко»
Хмельницької області

Дошкілля як фундамент формування громадянської компетентності українця

Стаття присвячена аналізу важливості формування громадянської компетентності в дошкільнят. Наголошується на значній ролі дошкілля у підготовці дітей до активної громадської позиції в майбутньому. Виокремлено ефективні підходи формування громадянської компетентності у дошкільнят.

The article is devoted to the analysis of the importance of developing civic competence in preschool children. It emphasizes the significant role of preschool education in preparing children